

2.05. Water - en windmolens in Peel en Maas

a. Bezoek aan de Anthoniusmolen in Kessel

In de Vroege en Hoge Middeleeuwen 500 – 1200 leefden er in het gebied van Peel en Maas en Neer nog maar weinig inwoners. Toen dat aantal in de Late Middeleeuwen tussen 1200 en 1500 sterk groeide, werden molens van groot belang binnen de agrarische samenleving voor het malen van graan voor meel en veevoer.

Het molenrecht was voor Baarlo, Helden, Kessel en Maasbree aan de landheer, de Graaf of Hertog van Gelder, voor Neer aan de Graven van Horne en voor Meijel aan de Heren van Ghoor. Zij bezaten immers niet alleen de grond en het water maar ook de lucht en de wind erboven. Dat water en die wind waren nodig voor de molens. De molens werden door de graven en hertogen verpacht aan de lagere adel of landadel.

Voor de kerspels Baarlo, Bree, Helden en Kessel lag de banmolen op Rinckesfort/Soeterbeek op de limiet (grens) van Baarlo, Bree en Helden. Men was verplicht het graan op de molen te laten malen, vandaar de molenban of molendwang. De heren Van Broekhuizen verpachtten de molen aan de Heren van Bree, die vervolgens de molen verpachtten aan kerspellieden uit Bree of Baarlo. Het was een windmolen.

Helden had in 1470 een windmolen met molendwang, de standaardmolen op de Driessen. Deze is rond 1935 afgebroken.

Fig. 42 De watermolen bij de Sprunk

b. De watermolens

Later kwam er een watermolen bij aan de Kwistbeek, genoemd in 1326. De Kwistbeek kende vaak te weinig watervoering.

Op die beek stonden nog twee molens, beide huismolens van Huis Baerle. Een molen stond bij de Sprunk en een op de Vergelt. Beide kenden geen molendwang. De molen bij de Sprunk bestaat nog, maar het is een gebouw uit 1624, omdat de oorspronkelijke molen in 1572 en 1578 verwoest is door de troepen van Willem van Oranje.

Fig. 43 De Friessemolen

In Neer waren in de late Middeleeuwen liefst zeven molens. Op de Kwirbeek was er een en op de Neerbeek waren er vijf, omdat de beek voldoende watervoering kende. Op de Wijnbeek stond de Sniemolen.

De Friessemolen en de Hammermolen op de Neerbeek zijn er nog altijd.

Op de Kwir en op de Neer stonden de molens van de Heren van Ghoor.

Fig. 44 De Hammermolen

De Winckelmolen was bezit van klooster Keyserbosch. Dat was een huismolen waarvan de pachters vanaf 1377 bekend zijn. De Winckelmolen 2 is gebouwd in 1868. De Hammermolen was oorspronkelijk een koren- en oliemolen in bezit van de heren Van Ghoor. De Friessemolen was oorspronkelijk bezit van het Kapittel van Thorn. De molendwang te Neer was verdeeld over de Friessemolen, de Ghoormolen en Kwirmolen.

Fig. 45 J. Wijnhoven, De Friessemolen

c. De reizende banmolen

Een oude banmolen heeft een hele geschiedenis en een reis van de Peel naar de Maas achter de rug. Dat is de Anthoniusmolen in Kessel.

Aan het eind van de Middeleeuwen, in de 13de en 14de eeuw, werden de watermolens steeds meer vervangen door molens die door windkracht werden aangedreven. Deze nieuwe vinding brachten de Kruisvaarders mee uit het Midden-Oosten. Er was echter één groot verschil: bij de windmolen uit het Oosten kon men de wieken niet 'op de wind zetten', maar stonden deze altijd naar één kant, daar waar meestal de wind vandaan kwam.

Fig. 46 De oude standaardmolen

Toen in onze streken de windmolen geïntroduceerd werd, verbeterde men deze windmolen door die zodanig aan te passen, dat men te allen tijde de wieken 'op de wind' kon zetten.

Rond een grote houten paal (standaard), soms wel 5 meter hoog, werd een molenkast gebouwd. Een lange staart onder aan deze kast zorgde ervoor dat de molenaar de wieken altijd op de wind kon zetten, en dus altijd (als er maar genoeg wind was) kon malen.

Fig. 47 Werken rond de standaard

In Meijel stond langs de oude weg door de Peel in het begin van de vijftiende eeuw een molen. Dat was aan de rand van het gebied dat men tot 1550 Luttel Meijel noemde.

Bij die molen stond herberg Den Swaen, waar de Meijelse schepenen vergaderden en waar voerlui die door de Peel trokken konden overnachten. Daar was ook de tot 1645 enig toegestane bierbrouwerij, het panhuys.

Die molen was van veraf door heel de onbegroeide Peel te zien en werd gebruikt als richtpunt. Toen graaf Jacob van Horn in 1515 de grens tussen graafschap Horn en heerlijkheid Weert wilde vastleggen, liet hij van Leveroy een rechte lijn trekken gericht op de Meijelse molen.

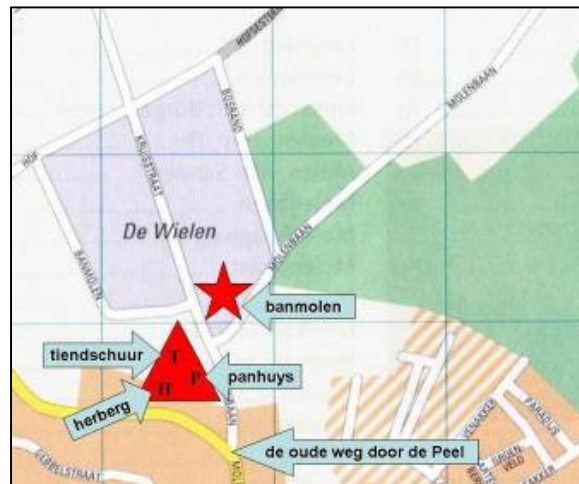

Fig. 48 De omgeving van de Meijelse banmolen

De oude Meijelse molen was gebouwd op vier muurtjes of teerlingen, het oudste Nederlandse type windmolen, de standaard- of kastmolen.

Arnold van Ghoor en Merlo, die tot 1417 heer of bezitter van vrijheerlijkheid Meijel was, liet de Meijelsen een deel van het koren aan hem betalen.

De Meijelse boertjes waren waarschijnlijk te arm om de molen goed te onderhouden. Op 25 november 1463, feestdag van St. Catharina, reed Johan van Ghoor, die de vrijheerlijkheid Meijel op 2 februari 1417 van vader Arnold geërfd had, met zijn zoon ridder Willem van Ghoor te paard over de Heerenstraat in Meijel.

In herberg Den Swaen overlegden de heren Johan en Willem met schepenen van Meijel over de slechte toestand van de molen.

Ze kwamen overeen, dat de heren de molen voortaan zouden laten opknappen, maar ook dat de Meijelsen nergens anders hun koren mochten laten malen en dat vanwege het onderhoud extra koren geleverd moest worden. Andere heren kregen maar het 32ste deel, de Meijelse heren het 16de deel, geen ruim 3% maar ruim 6% van het koren dat aangeleverd werd om gemalen te worden. Voor de restauratie rond 1463 werd de standaard, de grote houden paal die het centrum van de molen vormt, gehaald van de Melenborg bij Roermond. Daar had de onbewerkte boomstam van vijf meter een jaar in het water gelegen om kromtrekken te voorkomen.

Fig. 49 De banmolen van Meijel op een kaart getekend in 1592

Fig. 50 Aandrijving

De molen werd op 1 oktober voor vier jaar verpacht en de molenaar moest daarvoor jaarlijks in twee termijnen koren bezorgen op het kasteel te Neer. Rond 1500 was dat 31 malder, in de zeventiende eeuw oplopend naar 36 malder en later 40 malder rogge per jaar. Een malder was voor de molenaar en de Meijelse boer van vroeger waarschijnlijk een duidelijke hoeveelheid. Maar een malder is niet eenvoudig in kilo's of liters uit te drukken, het was dan weer de hoeveelheid koren die een

boer in een keer mocht aan bieden om te malen, dan weer een vastgestelde hoeveelheid als maalloon. Als inhoudsmaat voor granen, boekweit en erwten werd in sommige streken vaak aangegeven: 1 malder is 6 vat, 1 vat is 4 kop, in andere streken echter: 1 malder is 4 schepel, 1 schepel is 2 vat. Maar dat maakt het niet duidelijk. Per dorp of streek had men bovendien eigen maten die niet echt bekend zijn, maar voor een indruk: in Beesel was een malder ongeveer 164 liter of kubieke decimeter.

De molenaar die de molen pachtte, had naast het betalen van 31 malder koren verschillende taken. Hij moest de molen onderhouden en daar regelmatig rekenschap van af leggen aan de administrateur van de heer. Hij moest toezien dat er geen fraude gepleegd werd. De boeren mochten het koren pas naar hun schuren brengen, als de belastinginnehmer van de heer de schoven had zien staan en bepaald had welk deel voor de heer was. De molenaar moest elk jaar ook zorgen dat de schutters die op de Donk de 'papegaay' schoten een ton bier uit het panhuys ofwel de bierbrouwerij kregen. Dat was de bijdrage van de Heer van Meijel aan het feest van de Meijelse schutten. Aan de Meijelsen die turf uit de Peel bezorgden op kasteel Ghoor moest hij ook een ton bier leveren en vijf vat koren, naar oud gebruik tot brood gebakken.

Op 9 november 1800 joeg een orkaanachtige storm met aardschokken en enorme ravage aan huizen, kerken en bossen door de Bataafse Republiek en de Zuidelijke Nederlanden. De oude Meijelse windmolen waaide om en molenaar Joseph Clephas zat even zonder werk.

Maar in 1800-1801 werd de oude windmolen weer opgebouwd, nu echter aan de andere kant van het centrum van Meijel, aan het westelijk deel van het Hagelkruisveld, dicht bij de Hoek.

Na de grote ruzies onder de Meijelsen rond 1870 gingen steeds minder boeren naar de oude banmolen. Toen bij die oude molen in 1872 ook nog een stenen windmolen, 'Sanders'Molen', werd gebouwd, zwierden de oude wieken nog maar zelden.

In 1878 verkocht Jan Truijen de Meijelse molen, die uit het dorp in de Peel naar Kessel ging, het dorp aan de Maas, het werd de Sint Anthoniusmolen.

Fig. 51 De Meijelse banmolen werd St. Anthoniusmolen

De huidige Sint Anthoniusmolen uit Kessel heeft in dat dorp drie voorgangers gehad. De oudst bekende molen was een watermolen op de Tasbeek, achter de tegenwoordige boerderij Molenhof. Aan het eind van de vijftiende eeuw was deze watermolen in een zeer slechte staat.

Omdat het recht van malen en dus van het bouwen van een molen bij de Heer van Kessel lag, vroeg de molenaar toestemming voor de bouw van een nieuwe molen.

Hij kreeg toestemming voor de bouw van een windmolen. Daarop richtte hij op de Molenberg, een verhoging aan de Schijfweg ter hoogte van het Molenkappelletje, een nieuwe windmolen.

Fig. 52 De Anthoniusmolen voor de restauratie

De Heer had dus het molenrecht en hij alleen kon beslissen over de bouw van een molen. De inwoners van de heerlijkheid waren ook in Kessel verplicht hun graan naar deze molen te brengen en te laten malen. Men noemt dat de 'ban' en de molen waar dat moest gebeuren heette 'banmolen'. De heer kreeg van de molenaar een bepaalde vergoeding voor het recht te mogen malen en de molenaar op zijn beurt verdiende zijn centen door een bepaald deel van het gemalen graan op te eisen als maalloon. Gewoonlijk was dat het twaalfde deel van werd aangeboden door de boer.

Toen in de Franse Tijd al deze heerlijke rechten verdwenen, kregen andere molenaars de kans een molen te bouwen en zo aan een kostwinning te komen. Na 1800 zie je dan ook meer molens in één plaats verschijnen.

De banmolen van Kessel stond dus op de Molenberg bij het Molenkapelletje. Twee dagen na de bevrijding van Kessel werd deze molen door granaatvuur in brand gestoken. De molenaar Jacobs bouwde de molen niet meer op. Alleen de namen Molenstraat, Molenhof en Molenkapel bestaan nu nog.

In 1878 kocht Lodewijk Pennings in Meijel de oude standaardmolen. In onderdelen werd deze molen naar Kessel vervoerd en opgebouwd in de boomgaard, die Pennings had langs de Baarskampstraat.

Hier begon hij het vak van molenaar uit te oefenen. Tot aan het einde van de oorlog draaiden er twee windmolens in Kessel.

Maar met de windmolens ging het steeds minder. Allereerst bouwden de molenaars bij hun molen ook een elektrische maalinrichting of een molen op een dieselmotor. Deze mechanische molens namen langzaam de functie van de windmolen over.

In de jaren vijftig van de vorige eeuw stopte ook de Sint Anthoniusmolen met bedrijfsmatig malen. Enige jaren bleef ze helemaal buiten bedrijf, totdat in 1955 de gemeente Kessel de molen kocht en deze zo goed mogelijk liet restaureren. Vanaf die tijd wordt de molen alleen nog maar door vrijwilligers draaiende gehouden.

De vrijwilliger die nu de molen beheert is Marc Crins, een fervente molenaar die met hart en ziel de molen aan de gang houdt. Minstens twee middagen in de week houdt hij de molen in bedrijf en draaien de wieken, al of niet met zeilen bespannen, vrolijk in het rond.

Een heel mooi en apart gezicht is dat, wanneer je Kessel binnenkomt, verwelkomd te worden door een draaiende windmolen.

Fig. 53 Marc Crins, die nu de oude Meijelse banmolen in Kessel laat werken als St. Anthoniusmolen, toont hier nog een blok uit de molen met het jaartal '1802'.

